

Klima- og miljødepartementet

Vår ref.: 2018/389

Deres ref.: LOJ

Dato: 31.01.2019

Innspill til ny stortingsmelding om kulturminnepolitikk

Vi viser til Klima- og Miljødepartementets ønske om innspill til ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken, datert 21.11.2018 med frist for skriftlige innspill 1.2.2019. Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) fremmer med dette innspill til meldingsarbeidet om ny stortingsmelding om kulturminnepolitikken.

Bakgrunn

Nasjonalt utvalg for vurdering av forskning på menneskelige levninger (Skjelettutvalget) er en uavhengig instans, underlagt Den nasjonale forskningsetiske komite for samfunnsvitenskap og humaniora. Skjelettutvalget skal, med utgangspunkt i lovverk og etiske retningslinjer, fungere som opplyser og rådgiver i forskningsetikk innenfor de aktuelle fagområder. Utvalget tar stilling til etiske sider ved forskning på menneskelige levninger som enten oppbevares ved offentlige museer og samlinger, eller som vil fremkomme ved fremtidige arkeologiske og andre undersøkelser.

Menneskelige levninger er en verdifull kilde til kunnskap om de levde liv fra både forhistorisk og historisk tid. Vitenskapelige metoder for undersøkelser av skjelettmateriale utvikles og forbedres

stadig, noe som gjør skjeletter til et viktig kildemateriale for framtidig forskning. Arbeidet med den nye stortingsmeldingen trekker fram flere nye utfordringer som berører kulturminner, slik som urbanisering og demografiske endringer. Til tross for at skjelettmateriale fra etterreformatorisk tid har et stort potensial for å belyse de samfunnsmessige endringene som følge av urbanisering, industrialisering og demografiske endringer i nyere historisk tid, står dette kildematerialet så godt som uten noen form for vern. De fleste graver og menneskelige levninger yngre enn 1537, som ikke er på Svalbard, er kategorier av arkeologiske kulturminner som i dag har et ufullstendig lovmessig vern etter norsk rett. Som et forsøk på å gi en oversikt over dagens situasjon for håndtering av menneskelige levninger ved funn og forvaltning, og å synliggjøre noen av de utfordringer som finnes, har Skjelettutvalget i 2018 utarbeidet Veileder ved funn av menneskelige levninger, <https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/veileder-ved-funn-av-menneskelige-levninger/veileder-ved-funn-av-menneskelige-levninger--web.pdf>.

Behov for beskyttelse av etterreformatorisk materiale

Det finnes flere eksempler på at materiale uten lovbeskyttelse blir arkeologisk utgravd, undersøkt og innlemmet i forvaltningsmuseenes samlinger på linje med automatisk fredete funn. Eksempler på dette er gravene fra Christiania Tugthus, Domkirkegården i Trondheim og Heddal prestegård. I andre tilfeller er utgravningene gjort av regional kulturminneforvaltning og skjelettmaterialet innlemmet i samlingene til regionale museer, f.eks. utgravningene utenfor domkirken i Kristiansand. Det finnes imidlertid ingen bestemmelser i lovverket om at det skal gjennomføres arkeologisk arbeid i forbindelse med slike funn, eller bestemmelser om hvem som skal forestå slikt arbeid, og dermed følger det heller ingen midler med til å ivareta materialet. Dette reiser en rekke praktiske utfordringer og gjør det vanskelig å sikre en faglig god og etisk forsvarlig forvaltning av menneskelige levninger. Resultatet er at arkeologisk kildemateriale som i dag internasjonalt behandles som likestilt med skriftlige kilder, som kilde til ny kunnskap, får en tilfeldig behandling, med påfølgende hull i vår kunnskap om menneskelige forhold og samfunnets utvikling i tiden etter 1537. En ny stortingsmelding for kulturminnepolitikken mot 2030, sammen med nye strukturer i kulturminneforvaltningen, er en gylden mulighet for å adressere disse manglene.

Krigsgraver

En annen gruppe menneskelige levninger med et ufullstendig lovverk er graver og levninger etter falne i krig, både falne soldater og krigsfanger (krigsgraver). Krigsgraver fra første og andre verdenskrig som ligger på krigsgravplass har et tydelig juridisk vern gjennom gravferdslovens bestemmelser. Det er imidlertid kategorier av krigsgraver som ikke har like klar beskyttelse. Én slik kategori er krigsgraver fra kriger mellom 1537 og 1914. Videre knytter det seg en særlig utfordring til graver som kommer inn under den såkalte «sammendragning av utenlandske krigsgravlagte i Norge», hvor krigsgravplasser og skipsvrak fra første og andre verdenskrig ble tømt for levninger og enten ført til sitt hjemland eller gravlagt på annet gravsted. Etter sammendragning av et krigsgravsted, har ikke stedet lenger status som krigsgravsted, og er dermed uten juridisk vern. Videre, ved sammendragning av gravene anses de å være helt tømt for menneskelige levninger, men det er kjent at ikke alle levninger etter de døde alltid ble tatt med. Særlig gjelder dette mindre levninger, som fingre og tenner, men til dels også større levninger. Nyere undersøkelser har også vist at det med stor sannsynlighet finnes skjelettrestrester etter de gravlagte på gravplasser som anses som tømte. Plasseringen av disse «tømte» krigsgravplassene er ofte kjent, da det ved noen av gravene i dag står minnesteiner. I Norge i dag har vi altså den situasjon at det fortsatt finnes menneskelige levninger på merkede, tidligere krigsgravplasser som med dagens praksis ikke har noe vern. Dette er igjen viktig å se i sammenheng med den store interessen for fysiske spor etter andre verdenskrig i samlermiljøer og at det i dag pågår aktiv leting og graving etter gjenstander på slike tidligere gravsteder. Til tross for at krigsgraver fra første og andre verdenskrig er fredet, knytter det seg altså flere utfordringer til lover og praksis rundt krigsgraver som gjør det vanskelig å sikre en etisk håndtering av levninger fra disse gravene.

Svalbard

Arbeidet med den nye kulturminnemeldingen trekker også fram klimaendringer som en av de store nye utfordringene som berører kulturminner. I 2014 besøkte Skjelettutvalget Svalbard og fikk en orientering fra Sysselmannen om de mange hundre skjelettgravene fra hvalfangstperioden som står i fare for å rase i havet på grunn av økende erosjon som følge av den pågående klimaendring med økende temperatur og nedbør. Fordi gravene er i et arktisk klima er disse skjelettene særdeles godt bevart, og de har følgelig et unikt forskningspotensial. Til tross for dette, og at gravene er fredet, var det ikke foretatt nødgravinger på flere år, og viktig

kildemateriale tilknyttet europeisk kulturhistorie var i ferd med å gå tapt. Med bakgrunn i Skjelettutvalgets Etske retningslinjer for forskning på menneskelige levninger generelt (https://www.etikkom.no/globalassets/documents/publikasjoner-som-pdf/48037_fek_forskningsetisk_veileder_forskning_menneskelige_levninger_a5_low.pdf) og punkt 5 spesielt, som omhandler respekt for materialets sjeldenhet, formulerte utvalget en bekymringsmelding om situasjonen til Riksantikvaren. I årene etterpå har Riksantikvaren bevilget midler til nødgravinger, og konsekvensene av et mildere klima på økt nedbryting av gravene har blitt avdekket. Det er viktig at arbeidet med å sikre dette unike kildematerialet etter Europas fangstkultur på 1600- og 1700-tallet blir ivaretatt i årene framover.

Skjelettutvalget oppfordrer derfor til at den nye stortingsmeldingen om kulturminnepolitikken i Norge tar høyde for forskningspotensiale og kildemateriale som ligger i menneskelige levninger fra forhistorisk og historisk tid. Spesielt vil utvalget fremheve mangelen på retningslinjer og lovregulering for etterreformatorisk tid. Tilsvarende ber utvalget om at meldingen tar opp til vurdering de etiske og juridiske sidene ved håndteringen av såkalte «tømte» krigsgravplasser. Til sist oppfordrer utvalget til at man sikrer verdifullt kildemateriale på Svalbard for fremtiden, som en del av vår felles europeiske kulturhistorie.

Med vennlig hilsen

Nils Anfinset
Leder, Skjelettutvalget

Lene Os Johannessen
Sekretariat, Skjelettutvalget

Dokumentet er elektronisk signert og har derfor ikke håndskrevne signaturer.